

FYLLA OCH FRIHET

DE GRÄNSÖVERSKRIDANDE FYLLEHISTORIerna

ANDERS OCH SVÄRFÖRÄLDRARNA

Inför jul har min kompis Eva, hennes mor och Evas man Per och jag samlats för att byta julklappar. Alla sitter redo i soffan, när Per frågar:

– Hur går det med din avhandling, har du fått några fler fyllehistorier? Jag har en bra...

Så börjar han berätta om en arbetskamrat, som blivit mycket berusad och haft problem på jobbet dagen efter. Ytterligare en historia följer. Stämningen börjar bli uppsluppen, skildringarna allt grövre. Så berättar Eva följande historia:

– Vet du vad som hände med Anders? Han var hemma hos sina svärföräldrar och de drack, och så blev han jättefull. Så gick han och la sig i sovrummet, men så vaknade han och var pissnödig.

Nu reser hon sig upp och gör en liten enmansshow, där hon visar hur Anders vinglar och fumlar med glyfen.

– Så gick han in i svärföräldrarnas rum och så trodde han att han var hemma på toaletten. Så pissade han på golvet! I deras sovrum!

Alla brister ut i högljudda skratt, utom Evas mor. Hon är otålig och vill öppna presenterna. Hon är lite äldre – dessutom själv svärmor – kanske tycker hon inte att ämnet är lika underhållande som vi andra. Jag försöker avstyra historieberättandet men det är svårt. Eva och Per skrattar fortfarande och fler historier är på gång. Till slut lyckas jag bryta den uppslupna stämningen, skratten tystnar och vi byter ämne. Situationen blir åter samlad och mer seriös, och julklappsöppnandet kan börja.

Vad var det egentligen som hände? Vi blev så betagna av detta ämne att vi inte kunde lämna det. Känslan som fyllehistorierna utlöste, var speciell: uppsluppen, fräck, engagerande. Alla ville vi berätta, utom Evas mor. Hade det inte varit för henne, hade vi troligen fortsatt, men nu blev det nödvändigt för mig att gå in och bryta tillståndet.

När Eva berättade om Anders, som urinerade på golvet, uppstod en speciell situation, en stämning, som upphörde först då jag var tvungen att bryta den.

I det följande ämnar jag studera i vilka sammanhang fyllehistorier berättas. När är det legitimt att berätta dem, vid vilka tillfällen på dagen, i livet, i vilken omgivning?

Den här texten handlar om *berättande* och *liminalitet*. Det liminala tillståndet är ett begrepp som används av Victor Turner.¹ Det syftar på tillfällen i livet då den vanliga ordningen upphör att gälla. Plötsligt är annat tillåtet än i vanliga fall, en annan ordning råder. Det är fritt fram att bete sig på ett sätt som till vardags skulle uppfattas som fräckt, provokativt, oanständigt eller konstigt. Den liminala tiden kan uppstå vid olika tillfällen, i livets övergångsskeden, till exempel mellan barndom och vuxenhet; en sorts mellanlägen, då man saknar en fast position. Den kan även inträffa vid vissa specifika tidpunkter, i övergången mellan skilda livsskeden, mellan årstider eller arbetstid och fritid, såsom möhippan, nyårsafton eller fredagsfyllan. Under den liminala tiden råder ett tillstånd av *communitas*.² Det innebär att alla blir Du och Broder med varandra, normala hierarkier och avstånd upphör att existera. När vi tillåts bete oss på ett otillåtet sätt, fyller det vissa funktioner. Det bekräftar den ordning som råder i vanliga fall, genom att visa att *så här* beter man sig inte till vardags. Beteendet fungerar som en säkerhetsventil, som gör det lättare att leva med regler och begränsningar i vardagslivet. Slutligen innebär det en utmaning mot den rådande ordningen, eftersom alla regelbrott rymmer ett inslag av uppror.³

I min undersökning studerar jag berättelser om berusade personer.

Dessa innehåller ofta provokationer riktade mot den ordning som råder i samtiden. Genom att studera provokationerna, vill jag synliggöra denna – ofta osynliga – ordning, vardagsregler som vi följer oreflekterat. Liminalitet är ett återkommande tema i berättelserna. Det handlar om tillfällen då berusningen blir legitim, om perioder i livet, såsom ungdoms- eller studenttiden, om tillfällen i vardagen som är ”fria” – fredagskvällen, charterresan eller nyårsfesten – eller om tillfällen då berättandet i sig är tillåtet, då det råder ett tillstånd av *communitas*. Vissa personer är mer ”liminala” än andra, exempelvis så kallade kändisar.

Jag ska här ge några exempel på hur liminalitet visar sig, dels i berättandesituationer, dels i historier om resor. Materialet jag använder mig av är berättelser hämtade ur Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (nuvarande SOFI), inlämnade av informanter födda under 1900-talets första hälft. Dessa kallar jag för äldre historier, berättade av äldre informanter. Jag har även tillgång till berättelser från yngre sagesmän. Dessa har samlats in bland studenter och genom intervjuer. Tre av informanterna citerar jag mer utförligt. Jag kallar dem för Sven, Marie och Elisabeth. Sven är pensionär, Marie var vid intervjutillfället gymnasieelev. Elisabeth, då 40, har bidragit med historier från sin ungdomstid.

BERÄTTARSITUATIONEN

Historien om Anders hade jag kanske inte fått höra, om inte den speciella situationen uppstått, som jag beskrev i inledningen. Det är inte säkert att Eva kommit ihåg historien vid ett annat tillfälle. Ofta har vi en bred repertoar av historier och anekdoter, men det behövs ett särskilt sammanhang för

att aktivera dem. Om jag fått historien skriftligt, hade jag gått miste om den färgstarka presentationen. Jag hade inte heller fått ta del av den lustiga och medryckande stämning som uppstod. Inget av detta kan förmedlas i skrift.

Folkloristen Lauri Honko hävdar att en text utan kontext blir meningslös och tom. Sin betydelse får den först när den framställs i ett sammanhang, där en publik tolkar och förstår även det utsagda. Varje liten skiftning i tonfallet, varje blinkning är viktig. Dessutom pågår ett samspel mellan åhörare och berättare, som även det påverkar historiens budskap.⁴ Frågan är hur pass man kan hårdra detta. Ur detta perspektiv kan det verka meningslöst att studera skrivet material, eller till och med föremål, vars omgivning och mottagare sedan länge är försvunna? Naturligtvis har lösryckta ord ingen mening, men en viss föreställning om kontexten går att bygga upp, genom att tolka berättelserna tillsammans med fakta om den omgivning som de berättats i.⁵

Vad gäller det äldre materialet, berättelser ur folkminnesarkivet, och de frågelistsvar som jag fått ta del av, så saknas den naturliga kontext där de brukar framföras. Trots en förfrågan om detta i frågelistan, har nästan ingen av informanterna beskrivit i vilket sammanhang historierna berättats. Framfördes de bland lumparkompisarna, i syjuntan eller på arbetsplatsen? Bemöttes de av skratt, väckte de förfäran eller medhåll? I många fall framkommer det dock någorlunda, genom informanternas förhållningssätt, vilken stämning historien har framkallat, men ibland finns det oklarheter. Till vem har exempelvis en äldre sageskvinna, som säger sig aldrig dricka, vidarebefordrat sin breda repertoar av komiska historier om fulla herrar?⁶

Alla har vi en bred repertoar av historier. Vi känner till avskräckande historier om människor som dricker för mycket, och som det gått illa för. Vi känner även till lustiga fyllehistorier, som den om Anders ovan. Vad vi väljer att berätta beror på situationen. Genom en fantastisk fingertoppskänsla kan vi avgöra var och när en viss historia är legitim. De flesta avstår från att berätta en grov berusningsanekdot som den ovan, vid en anställningsintervju, vid första mötet med svärfar eller med personer som man misstänker inte skulle finna den rolig. Kanske undviker man en dyster varningsberättelse om faran med alkohol inför kräftskivan eller återföreningsfesten med lumparkompisarna. Det skulle förstöra stämningen. Det är dock inte så enkelt att en viss typ av människor endast behärskar en viss repertoar. En nykterist kan mycket väl känna till en dråplig berusningsberättelse, liksom en alkoholist kan återge en dyster historia om hur illa det går för den som dricker.

Unga personer, som festar ofta, har säkert berusningsberättelser aktuella i minnet, men även äldre kan vid rätt tillfälle erinra sig historier om fulla personer. Vid en föreläsning som jag höll för ett slutet sällskap, bestående av mestadels äldre män och kvinnor, reste sig en dam upp och återgav delar av en historia om en man, som råkat mycket illa ut vid upprepad fylla. Informanten Sven (f. 1930) har berättat om hur *Yngves studiekamrat*, senare professor i kemi, *snitslade hela vägen hem en valborgsnatt i Uppsala*. Detta innebar att kamraten stannade vid varje husknut för att kräkas och efterlämnade en ”snitslad bana”! Många sådana berättelser cirkulerade under hans studietid, hävdar Sven, men han kan inte komma ihåg dem idag. Det är dock inte säkert

att dessa historier är lika aktuella för de äldre som för de yngre, det behövs en påminnelse för att berättandet skall utlösas. En seriös fråga vid ett föreläsningstillfälle ger dessutom en förevändning att berätta en historia, som i ett annat sammanhang skulle kunna te sig pinsam. Det är ”tillåtet” i just den här situationen.

PÅ EN GIVEN SIGNAL

Att få människor att berätta kan således vara både lätt och svårt. Jag vill dock understryka att jag förvånades över att det ofta gått så smidigt att få människor att – glatt och villigt – dela med sig av sina historier, även om jag inte fått höra *de värsta*. När dörrarna väl öppnats till fylleriets värld, råder en uppsluppen stämning, där samtliga sagesmän deltagit. Kanske är här ett stadium av, eller ett förstadium till, den *liminala tiden* där det är tillåtet att skratta åt det förbjudna och att vara uppsluppen i en vanligen seriös vardag.

Plötsligt skrattar Eva och Per, studenter och informanter glatt, ibland rentav våldsamt. Alldeles nyss har stämningen varit en annan, seriös och *vanlig*. I denna situation är det någon som *tar över*, som introducerar ämnet, som i sin tur skapar stämningen.⁷ Det kan inträffa när jag ber informanter berätta berusningshistorier, när Per frågar mig om mitt förråd av fyllehistorier vuxit, eller när Marie frågar gymnasiekompisarna vad som hänt i helgen. Här introduceras temat, och det krävs att de andra spinner vidare på det.

När Per ställer frågan om jag fått höra några nya berusningshistorier, är situationen fortfarande ”neutral”. Det är när han tillägger *jag har en bra*, som han öppnar för ett nytt tema och ett nytt stämningssläge. Med tonfall, mimik och

gester förbereder han det som komma skall. Han tar över situationen. Vi andra (utom Evas mor) är med på noterna, och detta aktiverar vår fördolda kunskap i ämnet och berättelser och episoder plockas fram ur minnet vid detta rätta tillfälle.

Marie säger att man ofta berättar gamla fyllehistorier under förfester. Ett annat tillfälle för sådant berättande är när kompisarna återser varandra i skolan efter helgen:

De här historierna berättas när man druckit eller på måndag morgon: ”Åh vad pinsamt i lördags...”

Här förbereder hon, liksom Per i det tidigare exemplet, ett visst samtalsämne och en viss situation. Kamraterna är med på noterna; stämningen är given. När hon markerar ordet *pinsam*, vädjar hon indirekt om kamraternas förståelse, medhåll och skratt. De vet vad det handlar om, de kommer ej att fördöma. Med sin inledningsfras vill Marie skapa förutsättningar inte bara för skratt, utan också för gemenskap inom gruppen.

Den liminala tiden måste även ha ett slut. Vi går inte omkring och skrattar åt fyllehistorier hela dagarna. Ibland dör berättandet ut av sig självt, ibland blir det avbrutet. Ibland kan stämningen vara så förtätad och deltagarna så uppslukade av sitt ämne, att det är svårt att lämna detta, som i fallet med Eva och Per. Själva berättarsituationen kan beskrivas som liminal tid, eftersom deltagarna tillåts vara provokativa och skratta åt sådant som kan uppfattas som vulgärt.

Alla berättarsituationer präglas av en tyst överenskommelse mellan deltagarna att dela stämningssläge. I en ledsam situation ställs krav på allvar och medkännande. Om någon berättar om

något sorgligt som drabbat henne eller honom, är det ingen som skrattar eller visar sig glad. Om någon skildrar en oförrätt, förväntar man sig medkänsla och medhåll. Redan när temat introduceras anges stämmningsläget. Frasen *Vet du vad som hände mig idag*, kan med olika betoning ange vad som förväntas av åhörarna. Bara genom att ändra röstläge, tonfall och gester kan man byta genre.⁸ Att beskriva en berättarsituation som liminal tid vore kanske en överdrift. Något som däremot bär starka drag av liminalitet är själva berusningen.

ÄVENTYRSRESAN

Liminalitet är alltså något som präglar berusningen, och som visar sig på olika sätt i de berättelser jag studerat. Det handlar indirekt om frihet och frigjordhet och – i förlängningen – om lösgjordhet. Den som har ett ordnat liv lever i en tillvaro som är *fast*, med fast arbete, fasta förbindelser, fast bostadsort och så vidare. I kontrast till detta återfinns den lösgjorde. Lösgjordhet kan visa sig i livssituationen, att vara fri från förpliktelser, eller att ännu inte ha etablerat sig, som exempelvis en student. Lösgjordheten kan även innebära att tillfälligt avlägsna sig från den plats där man är ”fast”, att bokstavligen vara lösgjord från den mark man till vardags beträder. Detta gäller dem som befinner sig på resa.

Ett återkommande tema i de berättelser jag fått ta del av, både i intervjuer och i arkivmaterial, är något jag kallar *äventyrsresan*. Sådana historier handlar om hur den fulle, som ofta är berättaren själv, ger sig av på ”äventyr” och upplever en rad uppseendeväckande händelser, innan han eller hon slutligen återkommer till hemmets trygga vrå. Temat, att någon far omkring och upplever farliga, spännande och udda

situationer, utför olagliga handlingar, tar droger och så vidare, är vanligt även inom litteraturen, från Pinocchios resa till Äventyrsön till Jack Keruacs *På drift* eller Ulf Lundells *Jack*.

Syftet med äventyrsresan i följande historia, som lämnats in skriftligen av en äldre informant, är att underhålla och att varna. Historien handlar om en ung man, Edward, som vill uppvakta sin käresta, Elsie-Maj. Paret är på väg till dansbanan. Edward luras dock på vägen dit att dricka sig berusad, och råkar därefter ut för en rad fadäser. Det hela kulminerar i att han lägger sig att sova på en mosse som egentligen är taket på en jordkällare. Edward ramlar rakt ner genom taket, vaknar och har kissat på sig. Efter detta förlorar han Elsie-Maj.⁹

Berättelsen är en ”snäll” varningssågen, där man känner sympati med den unge, blåögde mannen, som troligen inte kommer att göra om misstaget att dricka sig berusad. Drängagillet förlåter Edward och ordningen blir återställd. Denna äldre äventyrsresa utspelar sig inom ett begränsat område, både geografiskt och socialt. Edward tar sig till den lokala dansbanan. Han konfronteras med människor han känner. De är inte en ansiktslös skara, utan personer med namn och yrken. Troligen bidrar deras vakande ögon till att hindra Edward att åter visa sig i berusat tillstånd.

LÖSGJORDA OCH FRIGJORDA

Historierna speglar som vi sett tillfällen i livet, då allt är fritt och positionerna inte är låsta. Det fria, lösgjorda livet kontrasteras mot det ordnade, bundna, som historierna åskådliggör bland annat genom sin omvärldsbeskrivning. Historiernas fulla huvudpersoner är sällan ensamma. Runt omkring dem

finns nyktra personer, som reagerar på olika sätt inför den berusades uppenbarelse. Genom konfrontationen med omgivningen blir den onyktres karaktär ännu tydligare – inte sällan på ett komiskt sätt. Den nyktra omgivningen visas fram som en motpol till den fulle.

När berättaren sympatiserar med den som druckit, förlöjligas istället omgivningen. Om informanten exempelvis själv är huvudpersonen, kan man förutsätta att sympatierna ligger hos denne. Som lyssnare undrar jag dock hur jag skulle reagera, om jag utsattes för det samma som mannen i följande historia, berättad vid en telefonintervju av en kvinna i 40-årsåldern.

Vi var tre tjejer som skulle lifta till Katrineholm. Vi tog mat ur Riitvas frys. Så satt vi och grillade och vi trodde vi var i skogen. Vi kastade ballonger. På morgonen när det började ljusna vaknade vi och var pissnödiga och vi upptäckte att vi satt mitt i ett villaområde. Vi var pissnödiga, så vi satt på varsin papperskorg och pissade. Då kom en gubbe ut och skrek: "Sitter ni och pissar på papperskorgarna?" Någon svarade: "Ja, hade vi frågat, hade vi fått låna toan av dig?" Sedan gick vi till centrum och tiggde pengar i en kiosk. En kärring sade: "Nej av mig får ni inget, ni sket på min papperskorg".¹⁰

Äventyret inträffade under informantens ungdom. Märk väl att det handlar om kvinnor. Berättelsen har karaktären av en rolig historia, där omgivningen framställs som trångsint och sur. Damen som fått avföring i sin papperskorg beskrivs som en *kärring*. De fulla kvinnorna är upprorsmakare och provokatörer.

Philip Lalander använder begreppet *social identitetsförädling*, vilket innebär att medlemmar av en grupp omvandlar sitt, för omgivningen, negativa beteende till något som inom gruppen uppfattas som positivt. De etablerade definitionerna ifrågasätts, och omgivningen ses som oförnuftig och konstlad. En förutsättning för detta förhållningssätt är att gruppmedlemmarna känner trygghet tillsammans.¹¹ Detta kan till viss del sägas gälla berättarna av de provocativa historierna, i synnerhet för kvinnorna i exemplet ovan, som vid tiden för den aktuella händelsen förde ett ganska vilt leverne. Oftare handlar det dock om ett tillfälligt brott mot normerna. Känslan av att stå utanför väcks på nytt hos informanterna när historien berättas.

MODIGA PROVOKATÖRER?

I historien som jag återgett ovan utsätts omgivningen för ett mycket provocerande beteende. Taina Ukkonen hävdar att sådana historier, *personal narratives*, är ett sätt att berätta om sig själv, att skapa sig en social identitet. Genom att presentera ett särskilt urval av händelser ur verkliga livet, vill berättaren ge en fördelaktig bild av sig själv.¹²

Provokatörer liknande dessa kroppsliga upprorsmakare definieras av folkloristen Roger Abrahams, som studerat det muntliga berättandet bland unga, fattiga afro-amerikaner. Där figurerar två hjältefigurer: Dels *the badman*, en arrogant, rebellisk, nästan diabolisk "bad guy", som bryter mot det vita majoritetssamhällets regler. Han vinner över sina motståndare genom styrka och fräckhet. Den andra huvudpersonen kallas för *trickstern*. Även denne bryter mot samhällets normer och tar hem spelet, men där *the badman* är

stark och arrogant, är trickstern klen och oförstående. Hans kroppshydda är som ett barns, ofta uppträder han i egenskap av en apa. Också hans rättsmedvetande är i nivå med barnets: han har ingen kunskap om vad som uppfattas som rätt eller fel. Därmed blir han oskyldig till sina normövertramp. Han visste ju inte bättre. Trickstern är inte elak, bara rolig, när han, trots sin litenhet, överträder regler och löjliggör dem som har makten. Liksom de svarta, fattiga killarna som berättar om honom, slår han ur ett underläge.¹³

I fyllehistorierna bär huvudpersonerna drag av trickstern. The badman skulle inte göra sig väl som berusad upprosmakare; en full, stark, fräck och arrogant sådan, skulle tvärtom enbart uppfattas som obehaglig. Detta belyser den potentiella faran i fylleriet, hur aggressivitet och ilska måste stävjas, annars kan farliga krafter släppas loss. I de flesta historier är de berusade oförstående och i underläge gentemot en nykter majoritetsomgivning, liksom trickstern. Den senare framställs som en liten apa. De fulla personerna liknas även de vid barn, eller djur, som exempelvis inte kontrollerar kroppens funktioner. Det finns historier om berusade som kryper på alla fyra, umgås med grisen och äter tältduk.¹⁴ Liksom trickstern blir de härmed fråntagna ansvaret för sina handlingar. De är inte medvetet elaka eller provokativa, utan bara lustiga. Denna beskrivning sker dock på bekostnad av deras samhällseliga status, eftersom ett djur står lägre på rangskalan än en människa.

ICKE-ARBETE

Vad är då det fördelaktiga med att göra sina behov eller kräkas offentligt? Varför väljer vissa berättare ut just dessa

episoder, och hur kommer det sig att åhörarna sympatiserar med dem? Det finns ett anti-hjälte motiv i fyllerihistorierna, där den berusade bryter mot normer på ett sätt som borde skada hans sociala anseende. I stället är det omgivningen som uppfattas som trångsynt och löjlig. Vad är det antihjältarna protesterar mot?

Ett genomgående tema i många av historierna, äldre såväl som nutida, är *arbete*, eller snarare frihet från detta. Inom språkfilosofin betecknar begreppet *kontradiktorisk motsats* icke-varianter av ett fenomen, till exempel icke-fylla, till skillnad från nykterhet, som är fyllans *konträra motsats*.¹⁵ Många av protesthistorierna innehåller ett inslag av *icke-arbete*. Detta behöver inte innebära arbetets motsats, det vill säga ledighet, utan snarare ett avståndstagande från arbetet, en tillvaro där just detta i sig blir en förutsättning för *icket*. De beskrivna fyllorna inträffar sålunda inte under ledigheten, utan under (andras) arbetstid och de fulla markerar därvid sitt avståndstagande från detta. Historien om de tre kvinnorna är ett exempel. Denna historia innehåller en rad mer eller mindre uttalade protester. Temat – att någon urinerar på eller inför en utomstående – är återkommande i de berättelser jag studerat. De fulla gör uppror mot den arbetande och skötsamma omgivningen med dess inrutade vardag. De uppträder berusade på morgonen, när andra är nyktra och på väg till arbetet.

I de provokativa fyllehistorierna återfinns både den nyktra och den fulla världen. Den förstnämnda är synonym med en tillvaro under kontroll, som är inrutad och ordnad. Här finns fritid, arbetstid, morgon- och kvällssysslor, som placeras i ett fiktivt schema. Alla delar av dagen och livet återfinns i olika

tids- och rumsbestämda rutor. Detta fenomen, att systematisera och schemalägga sin tillvaro, förklarar Max Weber som en följd av den protestantiska etiken. Tidsplanering och schemaläggning är viktiga för den moderna människan.¹⁶ De fulla studenterna befinner sig i en slags bubbla, där det kaotiska beteendet tillåts. Arbetets schemaläggning är utbytt mot total frånvaro av tidsgränser och regler som utgår från dessa. Friheten är dock tillfällig, och måste så småningom upphöra, annars går det *för långt*. När man inte klarar av att sköta sitt jobb, alltså hålla isär de nyktra och de fulla delarna, faller tillvaron ihop. Kaos inträder och den ordnade tillvaron går förlorad. De två världarna får inte blandas – om så sker tar den farliga, oordnade världen över.

DEN MOBILA FYLLAN

Ett tydligt fall av liminalitet blir synligt i berättelser om resor och upplevelser på främmande ort. En historia som illustrerar detta handlar om ett gäng unga tåggluffare, som provat viner i Italien. De känner sig inte speciellt berusade då de återvänder till hotellet, men

(...) väl inne på hotellrummet blev det kris, tre stycken behövde nämligen kräkas. Toaletten räckte till en person, handfatet till en. Den tredje kräktes i ren panik rakt ut genom toalettffönstret, rakt ner på fönsterblecket till det öppna fönstret på våningen under. Hotellgästen i detta rum blev helt förstäligt mycket arg.¹⁷

Mannen släpper alla hämningar, kroppsliga och sociala, vilket kanske skulle uppfattas som mindre roligt om det skett i lägenheten hemma. Många historier ur nyare tid, 70-talet och framåt,

utspelar sig på främmande ort, där de fulla rör sig över stora ytor. Ett stort antal berättelser, som studenter och informanter försett mig med, handlar om charterresor, båt kryssningar och bussfärder till miljöer bortanför hemmets sfär. Just bussfärder är ett populärt tema. Då är frigörelsen total. Den berusade är inte ens bunden vid marken, utan flyter fram med en rörlig omgivning utanför sitt fönster. De fulla passagerarna susar förbi stad efter stad innan de ramlar ur bussen på en okänd ort bland främlingar, som är ansiktslösa och opersonliga. Denna rörliga livsstil möjliggör en annan form av drickande, där normer överges och det är den fulle själv som sätter gränserna. Den socialt, kontrollerande miljön, hemorten, är långt borta. Tiden är oinrutad och arbetsfri, man är full eller bakfull på morgonen, då *de andra* arbetar. I denna flytande omgivning, föds den fullständigt fria, olydiga handlingen. Personerna i informanternas närhet ser i stället nyktert på, vilket understryker de berusades provokationer. Den nyktra omgivningen är en förutsättning för att fyllehistorierna skall verka utmanande.

I historien om Edward dricker den fulle inför sina grannar och sin familj. Han tvingas därmed konfronteras med dem även i den nyktra framtiden. Skammen kvarstår den går inte att *resa ifrån*. Det har säkert funnits äldre historier om fylleri på främmande ort, inte minst i studentstäder, men med charterresans genombrott, har denna vana spritts till allt större grupper under en lång period i livet. En "charterresa" återfinns dock som tema i en av de äldre historierna. Den handlar om två bröder, som varje år reser till främmande ort för att suppa och slåss under en hel vecka, efter hårt arbete.¹⁸ Här handlar det varken om ungdomar eller studenter utan om väl-

etablerade vuxna, som byter ort och omgivning för en längre tid av liminal tillvaro, utan insyn från sin vanliga omgivning.

Det bör påpekas att det inte bara är ungdomar, som ger sig ut på äventyr i berättelserna. I ett fall omtalas en äldre man, som ger sig iväg med en plunta *resebrännvin*, för att inhandla sprit till sin 80-årsdag. Då han druckit hela dagen hamnar han i finkan, efter att först ha satt krokben för en polis. Till slut lyckas dottern få honom utsläppt, eftersom polisen anser att den gamle mannen från Åsdal underhållit dem så bra hela eftermiddagen. *Sätt gubbfan i taxi och skicka hem honom*, svarar dottern.¹⁹ Här betar sig sålunda en gammal man som en ung person, medan dottern får axla rollen av förälder. Detta är dock den enda berättelse, där den fulle är så pass gammal. (Informanten, född 1937, är dessutom en av dem som berättar de mest utmanande historierna.)

FÖRÄNDERLIGA PROVOKATIONER

I studier av liminalitet, eller frihet synliggörs de osynliga regler och begränsningar som vi alla lever med till vardags. Frihet från arbete, och från kroppsliga restriktioner, är återkommande teman i ett mycket stort antal av berusningshistorierna. I de exempel jag presenterat här, har jag främst diskuterat frihet från arbete och en inrutad vardag. Här finns även ett tydligt inslag av kroppsliga normbrott, människor som kräks och urinerar där det är otillåtet. De kroppsliga normbrotten i äldre och nyare material är tämligen lika liksom reaktionerna på dessa brott: man skrattar åt människor som kräks, ramlar och gör bort sig i olika situationer. Naturen släpps fram ur den vanligtvis kontrol-

lerade kroppen: människan blir djurisk. Vad gäller arbete är gränsöverskridandet inte av samma art i äldre som i nutida historier. I äldre tider kunde fyllan ses som en förlängning av arbetet. En lång arbetsvecka följdes av en välförtjänt berusning. I de allra äldsta historierna förekom fylla även under arbetstid, vilket inte sågs som uppseendeväckande. I de nyare historierna däremot upplevs fylla under arbetstid, som starkt gränsöverskridande och provocerande. Dessa historier kan sägas belysa de regler som ålagts oss i fråga om tidsindelning och schemaläggning av livet.

Man kan slutligen spekulera i om nutidens post- och senmoderna cybervärld, fylld av andrahandsupplevelser, kommer att leda till att det sinnliga speglar en allt större roll. Sinnenas berusning, som innefattar *vanlig* berusning, kommer att bli socialt accepterad på ett annat sätt än idag. Liksom indianernas medicinmän och naturfolkens schamaner, kan man tillåtas att påverka sina sinnen, för att inträda i nya dimensioner. Liknande tendenser har ju märkts tidigare i historien, till exempel under hippierörelsens flower-power epok och hos romantikens opiumrökande poeter. Detta är tider då sinnena överställs kroppen.

I en nära förestående framtid får vi kanske se en uppluckring av sociala regler för *när* och *var* det är tillåtet att dricka alkohol. Då vi tar arbetet med oss i våra datorer, på resan, i hemmet och utomlands, omintetgör nämligen uppdelningen mellan arbete och fritid, arbetsplats och rekreativställe. Över huvud taget framstår de så kallade fasta punkterna i tillvaron, såsom hemmet och arbetsplatsen, som allt mer diffusa.

I en värld, där indelningen inte är så tydlig, kan alkoholdrickandet ske

vid olika tider på dygnet. Arbetet blir inte längre lika väldefinierat och därmed inte en så tydlig motpol till fylleri och allt vad detta innebär. I det läget utgör det inte heller längre någon provokation att vara full. Redan idag anses

det betydligt mera utmanande att förespråka droger än alkohol. Kanske framtidens historier kommer att gestalta andra normbrott och provokationer, där utmaningen mot ARBETET och KROPPEN inte står i centrum.

FOTNOTER

1. Lalander (2002), s. 168.
2. Klein (1995), s. 11.
3. Klein (1995), s. 30 f.
4. Honko (1987), s. 48.
5. Jfr Frykman (1987), s. 83.
6. T. ex. 38267.
7. Arvidsson (2001), s. 130 ff.
8. Arvidsson (2001), s. 139 ff.
9. 38263.
10. Telefonintervju med Elisabeth jan och feb -99.
11. Lalander (1998 a), s. 304, s. 330 ff.
12. Ukkonen (2000), se även Stahl, (1989), s. 42.
13. Abrahams (1970).
14. Berättelser insamlade bland studenter 1995, ULMA 38271.
15. Emond/Hansson (1995), s. 197.
16. Lalander (1998 b), s. 107.
17. Berättelse inlämnad av student 1995.
18. 38272.
19. 38269.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

OTRYCKTA KÄLLOR

Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala
(*ULMA, nuvarande SOFI*) Folkminnesuppteckningar ur accession nr. 38263, 38267, 38269, 38271 och 38272.

Intervjuer gjorda 1999 och 2002 med Sven, pensionär född 1930, Marie, gymnasieelev född 1983 och Elisabeth född 1958.

Berusningsberättelser insamlade skriftligen bland studenter i Uppsala 1995. I författarens ägo.

LITTERATUR

- Abrahams, Roger D (1970 (1963), *Deep Down in the Jungle... Negro Narrative Folklore from the Streets of Philadelphia*, New York.
- Arvidsson, Alf (2001), Berättandets betydelse, i: Ehn, Billy (red), *Kultur och erfarenhet. Aktuella teman i svensk etnologi*, Stockholm.
- Emond, Tryggve & Hansson, Bengt (1995), *Vad är filosofi?*, Göteborg.
- Frykman, Jonas (1987), Kommentar (till Honkos artikel om Tomma texter...) i: af Klintberg, Bengt (red), *Folklorens betydelse. Föredrag vid NIF:s fjärde ämneskonferens på Hässelby slott 24-26.2.1984*.
- Honko, Lauri (1987), Tomma texter, fulla betydelse. Om folklorens transformella betydelse, i: af Klintberg, Bengt (red), *Folklorens betydelse. Föredrag vid NIF:s fjärde ämneskonferens på Hässelby slott 24-26.2.1984*.
- Klein, Barbro (1995), Inledning, i: Klein, Barbro (red), *Gatan är vår! Ritualer på offentliga platser*, Stockholm.
- Lalander, Philip (1998 a), *Anden i flaskan. Alkoholens betydelse i olika ungdomsgrupper*, Stockholm.
- (1998 b), Från folkrörelsernas skötsamhet till njutningarnas Uffe, i: Gustavsson, Anders (red), *Alkoholen och kulturen. Föredrag om dryckesvanor och nykterhet i Norden vid ett symposium i Fredrikstad, Norge*, Etnolore 19, Uppsala.
- & Johansson, Thomas (2002), *Ungdomsgrupper i teori och praktik*, Lund.
- Stahl, Sandra Dolby (1989), *Literary Folkloristics and the Personal Narrative*. Bloomington och Indianapolis. Indiana University Press.
- Ukkonen, Taina (2000), Storytelling personal experiences, i: Wolf-Knuts, Ulrika (red), *ARV. Nordic Yearbook of Folklore 2000*. Vol.56. Gustav Adolfs Akademien, Uppsala.